

PRÍHOVOR SVÄTÉHO OTCA FRANTIŠKA UMELCOM, KTORÍ SA ZÚČASTNILI NA STRETNUTÍ PRI PRÍLEŽITOSTI 50. VÝROČIA INAUGURÁCIE ZBIERKY MODERNÉHO UMENIA Vatikánskych múzeí

Sixtínska kaplnka Piatok, 23. júna 2023

Dobrý deň, vitajte! Všetko tu je umenie, tam [ukazuje na fresky], vy, všetci! Vitajte!

Ďakujem vám, že ste prijali moje pozvanie. Teší ma vaša prítomnosť, pretože Cirkev mala vždy vzťah k umelcom, ktorý možno označiť za prirodzený a výnimočný. Je to prirodzené priateľstvo, pretože umelec berie vážne nevyčerpatelnú hĺbku existencie, života a sveta, a to aj v jeho protirečeniach a tragických stránkach. Táto hĺbka je rizikom, že sa stane neviditeľnou kvôli mnohým špecializovaným poznatkov, ktoré reagujú na okamžité potreby, hoci sa snažia vidieť život ako mnohotvárnú skutočnosť. Umelec nám všetkým pripomína, že rozmer, v ktorom sa pohybujeme, aj keď si to neuvedomujeme, je rozmer Ducha. Vaše umenie je ako plachta, ktorá je naplnená Duchom a udržiava vás v pohybe. Priateľstvo Cirkvi s umením je teda niečo prirodzené. Je to však aj osobitné priateľstvo, najmä keď si uvedomíme mnohé úseky dejín, ktoré sme spoločne prešli a ktoré patria k dedičstvu všetkých, veriacich aj neveriacich. Pamätajúc na to, očakávame aj v našej dobe nové plody v atmosfére načúvania, slobody a rešpektu. Ľudia potrebujú tieto plody, tieto konkrétne plody.

Romano Guardini napísal, že "stav, v ktorom sa umelec nachádza pri tvorbe, je podobný stavu dieťaťa a tiež proroka" (*L'opera d'arte, / Dielo umenia/Brescia 1998, 25*). Tieto dve prirovnania sa mi zdajú zaujímavé. Podľa neho "umelecké dielo otvára priestor, do ktorého môže človek vstúpiť, v ktorom môže dýchať, pohybovať sa a otvárať sa poznávaniu vecí a ľudí." (tamže, s. 35). Je pravda, že pri práci v umení sa uvoľňujú hranice a rozširujú sa hranice skúsenosti a chápania. Všetko sa zdá byť otvorenejšie a prístupnejšie. Vtedy človek získava spontánnosť dieťaťa, ktoré si predstavuje, a ostrosť proroka /vidiaceho/, ktorý chápe skutočnosť.

Áno, umelec je dieťa - to by nemalo znieť ako urážka -, to znamená, že sa pohybuje predovšetkým v priestore invencie, novosti, tvorby, vnáša do sveta niečo, čo tu ešte nebolo. Tým popiera predstavu, že človek je bytosť, ktorej osudom je smrť. Človek sa musí zmieriť so svojou smrteľnosťou, to je pravda, ale nie je bytosťou pre smrť, ale pre život. Veľká mysliteľka Hannah Arendtová tvrdí, že vlastné ľudskej bytosti je žiť, aby prinášala svetu novosť. To je rozmer plodnosti človeka. Prinášať novosť. Aj v prirodzenej plodnosti je každé dieťa novosťou. Otvoriť sa a priniesť novosť. Vy umelci to dosiahnete tým, že prinesiete svoju originalitu. Do svojich diel vždy vkladáte seba, ako neopakovateľné bytosti, ktorými sme všetci, ale so zámerom vytvoriť ešte viac. Keď vám pomáha talent, vynášate na svetlo nevidané, obohacujete svet o novú skutočnosť. Myslím na niektoré slová, ktoré čítame v knihe proroka Izaiáša, keď Boh hovorí: "Hľa, ja robím niečo nové, teraz to klíči: nebadáte?" (43, 19). A v Zjavení potvrdzuje: "Hľa, všetko robím nové" (21, 5). Zdá sa teda, že tvorivosť umelca sa podieľa na Božej generatívnej /tvoriacej/ vášni. Tej vášni, s ktorou Boh stvoril svet. Ste spojencami Božieho sna! Ste oči, ktoré sa pozerajú a ktoré snívajú. Nestačí sa len pozerieť, musíte aj snívať. Istý latinskoamerický spisovateľ povedal, že my, ľudia, máme dvojité oči: jedny, aby sme sa pozerali na to, čo vidíme, a druhé, aby sme sa pozerali na to, čo snívame. A keď človek nemá tieto dve oči alebo má len časť jedného či druhého, niečo mu chýba. Vidieť to, o čom snívame... Kreativita umelca: nestačí sa len pozerieť, treba snívať. My ľudia túžime po novom svete, ktorý svojimi očami úplne neuvidíme, a predsa po ňom túžime, hľadáme ho, snívame o ňom.

Vy, umelci, máte teda možnosť vymýšľať nové verzie sveta. A to je dôležité: nové verzie sveta. Schopnosť vnieť do dejín novosť. Preto Guardini hovorí, že sa podobáte aj na vizionárov. Ste tak trochu ako proroci. Viete sa pozerieť na veci do hĺbky aj do dialky, ako strážcovia, ktorí prižmurujú oči, aby preskúmali horizont a nahliadli do reality za hranicami zdanlivého. V tomto ste povolání uniknúť sugestívnej sile tej údajnej umelej a povrchovej krásy, ktorá je dnes rozšírená a často sa podieľa na ekonomických mechanizmoch, ktoré vytvárajú nerovnosti. Táto krása nepriťahuje, pretože je to krása, ktorá sa rodí mŕtva. Nie je v nej život, nepriťahuje. Je to falošná, kozmetická krása, make-up, ktorý zakrýva, namiesto toho, aby odhaľoval. V taliančine používame slovo *trucco* = "make-up"¹, pretože má v sebe niečo z klamstva. Vy si od tejto krásy udržiavate odstup, vaše umenie chce pôsobiť ako kritické svedomie spoločnosti, odstraňuje závoj z toho, čo sa nám zdá už poznané a jasné. Chcete ukázať to, čo núti ľudí premýšľať, čo ich núti byť ostražitými, čo odhaľuje skutočnosť aj v jej protirečeniach, v jej aspektoch, ktoré je pohodlnejšie alebo výhodnejšie nechať skryté. Podobne ako biblickí proroci nás konfrontujete s vecami, ktoré nás niekedy trápia, kritizujete dnešné falošné mýty, nové modly, banálne diskurzy, nástrahy konzumu, úskoky moci. To je zaujímavé v psychológii, v osobnosti umelcov: schopnosť prekračovať, ísť za hranice, v napätí medzi realitou a snom.

A často to robíte s iróniou, čo je úžasná cnosť. Dve cnosti, ktoré nepestujeme tak často: zmysel pre humor a iróniu, by sme mali pestovať viac. Biblia je plná momentov irónie, vysmieva sa domýšľavosti, sebestačnosti, pretvárke, nespravodlivosti, neludskosti, keď sú odeté do moci a niekedy aj posvätnosti. Dobro robíte aj vy, keď ste strážcami pravého náboženského zmyslu, niekedy banalizovaného alebo komercializovaného. Tým, že ste /prorokmi/ vidiacimi, strážcami, kritickými svedomiami, cítim, že ste spojencami mnohých vecí, ktoré sú mi blízke, ako je obrana ľudského života, sociálna spravodlivosť, poslední, starostlivosť o spoločný domov, pocit, že sme všetci bratia. Záleží mi na ľudskosti ľudstva, na ľudskom rozmere ľudstva. Pretože to je aj veľká Božia vášeň. Jednou z vecí, ktoré približujú umenie k viere, je to, že trochu znepokojuje. Umenie a viera nemôžu nechať veci tak, ako sú: menia ich, pretvárajú, premieňajú, posúvajú. Umenie nikdy nemôže byť anestetikum; dáva pokoj, ale neuspáva svedomie, udržiava ho bdelé. Často sa aj vy umelci snažíte skúmať podsvetie ľudského bytia, priepasti, temné miesta. Nie sme len svetlo, a vy nám to pripomínate; ale musíme vrhnúť svetlo nádeje do temnoty človeka, individualizmu a ľahostajnosti. Pomôžte nám zazrieť svetlo, krásu, ktorá zachraňuje.

Umenie bolo vždy spojené so skúsenosťou krásy. Simone Weilová napísala: "Krása zvädza telo, aby získala povolenie prejsť do duše" (*L'ombra e la grazia*, /Tieň a milosť/ Bologna 2021, 193). Umenie sa dotýka zmyslov, aby oživilo ducha, a robí to prostredníctvom krásy, ktorá je odrazom vecí, keď sú dobré, správne, pravdivé. Je znakom toho, že niečo má plnosť: vtedy spontánne hovoríme: "Aké krásne!". Krása nám dáva pocítiť, že život smeruje k plnosti. V pravej kráse tak začíname pociťovať túžbu po Bohu. Mnohí dúfajú, že umenie sa viac vráti ku kráse. Samozrejme, ako som povedal, existuje aj márna krása, umelá a povrchná, dokonca klamlivá krása, krása make-upu.

Domnievam sa však, že je potrebné rozlišovať dôležité kritérium, a to harmóniu. Skutočná krása je v skutočnosti odrazom harmónie. V teológii - je to zaujímavé - teológovia opisujú Božie otcovstvo, synovstvo Ježiša Krista, ale keď príde na opis Ducha Svätého: Duch je harmónia. *Ipse harmonia est.* /Harmónia sama v sebe/ Duch je to, čo vytvára harmóniu. A umelec má niečo z tohto Ducha, aby vytvoril harmóniu. Tento ľudský rozmer duchovného. Pravá krása je v skutočnosti odrazom harmónie. Je to, ak to tak môžem povedať, operatívna cnosť krásy. Je to jej základný duch, v ktorom pôsobí Duch Boží, veľký harmonizátor sveta. O harmónii hovoríme vtedy, keď existujú časti, ktoré sú navzájom odlišné, a predsa tvoria jednotu, odlišnú od každej z častí a odlišnú od súčtu častí. Je to zložitá vec, ktorú môže umožniť len Duch: aby sa z rozdielov nestali konflikty,

¹ Talianske slovo *trucco*: líčenie, úskok, trik, figel'...

ale rozmanitosti, ktoré sa integrujú; a zároveň aby jednota nebola jednoliatosťou, ale hostila to, čo je viacnásobné. Harmónia robí tieto zázraky, ako na Letnice. Vždy ma napadne, že Duch Svätý je ten, ktorý umožňuje najväčší nepokoj - spomeňme si na ráno Letníc - a potom vytvára harmóniu. Čo nie je rovnováha, nie, na vytvorenie harmónie potrebujete najprv nerovnováhu; harmónia je v porovnaní s rovnovouhou niečo iné. Aké aktuálne je toto poslanstvo: nachádzame sa v čase ideologickej mediálnej kolonizácie a trýznivých konfliktov; homologizujúca globalizácia koexistuje s toľkými uzavretými lokalizmami. To je nebezpečenstvo našej doby. Môže sa to dotknúť aj Cirkvi. Konflikt môže fungovať pod falošnou zámenkou jednoty; rovnako aj rozdelenie, frakcie, narcizmus. Potrebujeme, aby princíp harmónie viac obýval náš svet a vyhnal uniformitu. Vy umelci nám môžete pomôcť vytvoriť priestor pre Ducha. Keď vidíme dielo Ducha, ktorý vytvára harmóniu rozdielov, nelikviduje ich, neuniformuje, ale harmonizuje, vtedy pochopíme, čo je to krása. Krása je dielo Ducha, ktoré vytvára harmóniu. Bratia a sestry, nechajte svojho génia kráčať touto cestou!

Drahí priatelia, som rád, že sa s vami môžem stretnúť. Skôr ako sa rozlúčime, chcem vám povedať ešte jednu vec, ktorá mi leží na srdci. Chcel by som vás poprosiť, aby ste nezabúdali na chudobných, ktorí sú Kristovými obľúbencami, a to vo všetkých smeroch, v ktorých je dnes človek chudobný. Aj chudobní potrebujú umenie a krásu. Niektorí zažívajú veľmi drsné formy životného nedostatku, preto ho potrebujú najviac. Zvyčajne nemajú hlas, ktorým by sa mohli vyjadriť. Vy môžete byť tlmočníkmi ich tichého volania.

Ďakujem vám a vyjadrujem vám svoju úctu. Želám vám, aby vaše diela boli hodné žien a mužov tejto zeme a vzdávali slávu Bohu, ktorý je Otcom všetkých a ktorého všetci hľadajú aj prostredníctvom umenia. A napokon vás harmonicky prosím, aby ste sa za mňa modlili. Ďakujem vám.